

# Besprekingen van de film 'Gandhi'

## Nederlandse recensies

### 1 NRC-Handelsblad 11-3-1983

'Wie is dat?', vroeg mijn dochter van vier, terwijl ze wees op de tekening van een in witte lakens gehuld figuurtje in kleermakerszit, 'Is die van de film?' Ik moest het beamen: 'Hij heet Gandhi.' Gerustgesteld over de consistentie van haar wereldbeeld, antwoordde ze met een zucht: 'Ja, hij is net als E.T. en Heer Bommel'.

Sir Richard Attenborough moet een tevreden mens zijn. Twintig jaar nadat hij besloot om de biografie van India's geestelijke vader ter hand te nemen, is de roem van de Mahatma voor de eerstkomende generaties gewaarborgd. Gandhi kreeg 11 Oscar-nominaties en het verhaal van de film is in stripvorm terug te vinden in het jeugdblad Kuifje. Voor de iets ouderen zijn er vele boekjes waarin de Betekenis van Gandhi uitgelegd wordt. In een inleiding staat: 'Is Mahatma Gandhi de grootste mens van deze tijd? Dat vraagteken is inmiddels al lang uit mijn geest weggewist' (Kirby Page). Vergelijkbare uitspraken zijn opgetekend uit de mond van Albert Einstein, Martin Luther King, Lord Mountbatten en Romain Rolland.

Nu leveren heiligenlevens in het algemeen zelden een interessante film op. Attenborough's Gandhi is een hagiografie en een monument, wat de regisseur er verder ook over moge beweren. Alles wat Mohandas K. Gandhi (1869-1948) tot een psychologisch of dramatisch boeiende figuur had kunnen maken (zijn jeugd, de tegenstrijdigheden in zijn karakter, de verwijdering tot zijn kinderen, de paradox van iemand die tegelijkertijd asceet en briljant politiek tacticus was), is door Attenborough en zijn scenarioschrijver John Briley weggelaten. Natuurlijk valt die keuze te verdedigen, omdat het al moeilijk genoeg is ruim vijf decennia in drie uur samen te persen en omdat de minst gecompliceerde kanten van een personage filmisch het best werken. De heiligheid van de Mahatma (de koosnaam van het volk die 'Grote Ziel' betekent) wordt wel af en toe gerelativeerd door opmerkingen uit Gandhi's omgeving, bijvoorbeeld wanneer de anglicaanse geestelijke, Andrews, hem toevoegt zelf niet ijdel genoeg te zijn om vodden te dragen. In grote lijnen is de film echter toch het weinig genuanceerde verslag van de liefdesrelatie tussen een man en zijn volk. Naar verluidt zouden in totaal ongeveer een miljoen Indiërs gefigureerd hebben bij de opnamen voor Gandhi, van wie 300 000 alleen al in de inderdaad imposante uitvaartscène.

Gezien de epische afmetingen van de film, is het budget van 22 miljoen dollar niet eens zo erg hoog; Oscarconcurrent Tootsie, een Amerikaanse film zonder massascènes, kostte ongeveer hetzelfde. Attenborough overschreed zijn budget zelfs niet. Het geld werd bijeengebracht uit Britse en Indiase bronnen, en om de Indiase filmers bij voorbaat de wind uit de zeilen te nemen, werd besloten een deel van de eventuele winst in de stimulering van jonge Indiase filmmakers te investeren.

De stijl van Gandhi onderscheidt de film beslist van de standaard-Hollywood-biografie. Close-ups van de Mahatma, spinnend, vastend of adviezen uitdelend, worden afgewisseld door grootse herscheppingen van hoogtepunten uit de Indiase onafhankelijkheidsstrijd. Aan de motieven wordt weinig aandacht besteed; in sociaal-economisch noch in cultureel opzicht wordt de positie van de Britten aangeklaagd. Over de noodzaak van Home Rule wordt geen van de toeschouwers meer geacht twijfels te onderhouden. Waarom bijvoorbeeld het Britse monopolie op de zoutwinning zoveel woede wekte bij de bevolking, wordt niet uitgelegd. Attenborough volstaat met de conclusie dat de 'zoutmars' (duizenden in looppas achter Gandhi aan naar het strand, om daar illegaal zout te zieden) een symbolische betekenis heeft.

Gandhi's filmbiografie hangt van de grote momenten met symbolische betekenis aan elkaar. De bijna de hele film beslaande flash-back na de uitvaart aan het begin, vangt aan in 1894 in Zuid-Afrika. De jonge advocaat Gandhi wordt in Pietermaritzburg wegens zijn huidskleur uit de eersteklascoupé gegooid. Hij is zeer verbaasd, en heeft ondanks zijn gedegen voorbereidingen op de reis naar dit werelddeel blijkbaar nog nooit van de apartheid gehoord, of gedacht dat deze niet voor advocaten gold. De scène is wel didactisch en symbolisch, zoals praktisch de gehele film. Om een paar voorbeelden te noemen: Indische immigranten in Zuid-Afrika verbranden onder aanvoering van Gandhi hun pasjes en gaan daarmee door wanneer de politie hen slaat (1907); Gandhi leest zijn

vrouw de les wanneer ze weigert in de ashram (een soort commune) de latrines schoon te maken; Gandhi gaat in hongerstaking wanneer zijn volgelingen geweld gebruiken (1922); bij de zoutfabriek van Dahrasana laten honderden demonstranten zich in groepjes van drie of vier door de oproerpolitie neerslaan, zonder verzet te plegen - een Amerikaanse journalist kijkt verbijsterd toe (1930); in de Londense regen maakt 'die fakir' (Churchill) grote indruk op de publieke opinie en neemt deel aan de Ronde-Tafelconferentie over India's onafhankelijkheid (1931); na de vorming van een moslim- en een hindoestaat, zien we aan de Indiaas-Pakistaanse grens twee stromen vluchtelingen langs elkaar heen lopen en plotseling met elkaar slaags raken (1947).

Het meest indrukwekkend van al deze exemplarische scènes is het bloedbad van Amritsar (1919). In die stad werd door garnizoenscommandant Dyer het vuur geopend op een vergaderende massa. De 1650 gebruikte kogels maakten ruim 1500 doden en gewonden. De film suggereert dat generaal Dyer gestraft werd: dat is juist, maar niet de mededeling in het voor scholieren bestemde Educaboek, over Gandhi, dat het Britse Hogerhuis Dyers optreden afkeurde. Integendeel, die motie betrof juist de acties van de onderzoekscommissie-Hunter, 'unjust to that officer and dangerous to the preservation of order in face of rebellion'.

## Popularisering

Dat er niet nog veel meer bloed vergoten werd, zoals bij de meeste andere dekoloniseringen, is vooral te danken aan Gandhi's Satyagraha, de leer van de geweldloze burgerlijke ongehoorzaamheid. De Mahatma bepleitte deze houding ten opzichte van de vijand zelfs voor joden in Nazi-Duitsland en slachtoffers van een atoombom ('Ik weet dat de piloot vanuit zijn grote hoogte onze gezichten niet zal zien. Maar het verlangen in onze harten - dat hij geen onheil zal stichten - zou naar hem opreiken'). De Gandhi-film zal zeker bijdragen tot het populariseren van de satyagraha door de vredesbeweging en diverse groene groeperingen.

Gandhi is een film als een standbeeld, die de bewonderaars van de staatsman-filosoof zal behagen en anderen veel kan leren. Een monumentale film werd het niet, in de betekenis van baanbrekend voor de filmkunst. Attenborough (59) zal er de encyclopedieën wel mee halen, evenals hoofdrolspeler Ben Kingsley, een fenomenaal acteur in zijn eerste filmrol. Kingsley, een in Engeland bekend Shakespeare-acteur met een Indiase vader, vertoont grote gelijkenis met Gandhi en overbrugt zonder moeite een leeftijdsverschil van 54 jaar. Kingsley is eigenlijk de enige die echt een Oscar verdient.

Hans Beerekamp

## 2 Hervormd Nederland 19-3-1983

Niemand's hele leven is te omvatten in één verhaal. Dat heeft producent/regisseur Sir Richard Attenborough dan ook niet geprobeerd met zijn verfilming van leven en werk van Mohandas K. Gandhi (1869-1948). Het zou daarom niet eerlijk - en al te makkelijk - zijn hem onvolledigheid te verwijten en aan te komen met allerlei aspecten van Gandhi's persoonlijkheid en feitjes uit zijn leven, die hij niet heeft belicht.

Het streven naar volledigheid is de doodsteek voor de journalistiek ('Dan kun je beter een dissertatie schrijven', zegt onze hoofdredacteur altijd) en dat geldt evenzeer voor een biografische film die - al was het maar vanwege de tijdsduur - het aanzien waard moet blijven.

Het ging Attenborough erom de boodschap van Gandhi en de historische betekenis daarvan over te brengen, liefst op een zo groot mogelijk publiek. Daartoe moest hij een keuze maken uit evenementen die Gandhi's denkwereld, levenshouding, charisma en invloed het beste konden visualiseren. Dat hij daarbij bijvoorbeeld Gandhi's seksleven onbesproken heeft gelaten - een verwijt dat vreemd genoeg juist te horen valt van de kant van tegenstanders van grote publieksfilms - lijkt mij alleen maar terecht. Enfin, een keuze is altijd subjectief en dus aanvechtbaar, maar een feit is dat 'Gandhi' drie uur lang blijft boeien. Een film die naar mijn oordeel bovendien een waardig (en terecht) eerbetoon is aan een groot man, die consequent waardigheid tegenover macht zette en daarmee de mensheid de weg wees uit de waanzin. De film begint met de moord op de 79-jarige Gandhi en zijn imposante, door honderdduizenden bijgewoonde uitvaart. Wonderlijk genoeg geeft deze bekendheid met de afloop de hele film, die verder één grote flash-back is van de 54 jaar daaraan voorafgaand, juist een intense geladenheid die tot het einde toe de spanning versterkt.

Die terugblik begint in Zuid-Afrika, waar de jonge advocaat Gandhi hardhandig wordt geconfronteerd met de apartheidspolitiek. Omdat hij vanuit zijn geloofsovertuiging tegen geweld is, maar ook heel praktisch inziet dat hij met geweld niets zal bereiken tegen de sterk bewapende blanke overheerser,

besluit hij de discriminatie van de onderdrukker op een andere manier te bestrijden, namelijk door ongehoorzaam te zijn aan hun onrechtvaardige wetten. Samen met andere hindoe's verbrandt hij openlijk de alleen voor niet-blanken verplichte persoonsbewijzen. Zijn optreden, dat de Engelse machthebber in ernstige verlegenheid brengt, krijgt veel publiciteit en bij terugkomst in India, ook een Engelse kolonie, wordt Gandhi ingehaald als een held. Revolutionairen en terroristen zien in hem een leider tegen de Engelse onderdrukker, maar ook hier predikt hij geweldloosheid: 'Oog om oog maakt tenslotte iedereen blind.'

Op wonderbaarlijke wijze weet Gandhi, die hindoe was met de hindoes, moslim met de moslims en jood met de joden het hele, tot dan toe sterk verdeelde volk voor zijn ideeën te winnen. 'De Britten kunnen alles van ons afnemen, maar niet onze waardigheid.' Massaal worden de wetten van de kolonisator getrotseerd. Hoogtepunten zijn de boycot op Britse goederen (textiel) en het breken van het regeringsmonopolie op de zoutwinning (de zoutmars). Het waardige, geweldloze verzet maakt het geweld van de Britten belachelijk. Als ze in Amritsar in het wilde weg op een grote massa vuren (en met 1650 kogels 1500 doden en gewonden maken) heeft Gandhi bereikt wat hij wilde: de Britten schamen zich. 'De enige duivels die werkelijk bestaan, wonen in onze harten en daar moeten we ze bestrijden.' Als het volk, door woede en haat overmand zich toch laat verleiden tot geweld, weet Gandhi, die Mahatma (Grote Ziel) of Bapu (Vader) wordt genoemd, ze met een hongerstaking tot inkeer te brengen.

De onafhankelijkheid voor India is het uiteindelijke resultaat. Helaas is daarmee het geweld de wereld en zelfs India niet uit. De machtsstrijd tussen hindoes en moslims laait al gauw op en 'De stem van het geweten' zal worden vermoord door een fanatieke hindoe.

In deze tijd, waarin die stem nog dagelijks wordt vermoord is de boodschap van Gandhi (evenals zijn ideeën over bezit en kleinschaligheid) nog altijd actueel. De film toont de nutteloosheid van geweld heel indringend aan en is daardoor een belangrijke bijdrage aan de discussie over geweldloos verzet en burgerlijke ongehoorzaamheid. Dat is mijn inziens de grote waarde van deze film. Als artistiek produkt geen revolutionair hoogtepunt (wel heel mooi en de rol van Gandhi wordt fabelachtig gespeeld door Ben Kingsley), maar als massamedium formidabel gebruikt om een groot publiek te inspireren.

E.v.A.

### 3 Bevrijding 8-3-1983

Attenborough heeft van 'Gandhi' geen half werk gemaakt. Het kostte hem, zo zegt hij, twintig jaar om het plan er bij de filmaatschappij door te krijgen, maar eindelijk ging men een aantal jaren geleden overstag. De vredesbeweging is steeds groter geworden, dus het wordt financieel gezien interessant om juist nu daar munt uit te slaan middels een film over het leven van één van de wegbereiders. De film start met beelden van Gandhi's eerste geweldloze verzetsdaden. In Zuid-Afrika, waar hij als jonge advocaat in het begin van deze eeuw vertoefde, verzet hij zich tegen de diskriminerende apartheidswetten. Zijn acties slaan aan onder de Zuidafrikaanse Indiërs en niet alleen daar. Hij wordt bekend in de wereldpers en verkrijgt alom bewondering.

#### **Kracht**

Vervolgens vertrekt Gandhi naar zijn geboorteland India. Daar organiseert hij het verzet tegen de Engelse overheersers. Hij weet de bevolking warm te krijgen voor zijn manier van actie voeren; het overtuigen van de tegenstander op een geweldloze manier. Door de enorme kracht die de beweging in de loop der tijd opbouwt, besluiten de Britten in 1948 zich terug te trekken. De Ahimsa, de kracht van de geweldloosheid, had gewonnen.

Alhoewel, gewonnen, de winst was niet totaal. India werd niet één land, zoals Gandhi graag had gezien. Het land werd verdeeld in een Hindoeestaans (India) en een Islamitisch gedeelte (Pakistan). De broederliefde kwam niet tot stand. Gandhi is hier uiterst teleurgesteld over en trekt zich terug uit de politiek en gaat op het platteland leven. Een aantal maanden na India's onafhankelijkheid wordt hij vermoord door een godsdienstfanaat.

Tot zover de beschrijving van Gandhi's leven en daarmee van de film. Toch is dat laatste niet helemaal waar. De film geeft geen goed beeld van wie Gandhi nu exakt was. Hij wordt afgeschilderd als een heilige, verafgodd door iedereen. Misschien was dat de situatie ten tijde van Gandhi's leven. Maar dan nog blijft het belangrijk Gandhi als mens te tonen, niet als held. Daarmee wordt afbreuk gedaan aan de gedachten en filosofieën van de Mahatma.

## Gebrek

Dat is gelijk het grootste gebrek van de film. Geweldloze weerbaarheid wordt afgedaan als een spektakulaire manier om zich van een sterke machthebber te ontdoen. Het gevolg daarvan is dat je niet meer wordt gedwongen om na te denken over de toepasbaarheid van geweldloze weerbaarheid in onze maatschappij. Het is als het zien van een western: daarin komen de vechttechnieken als ouderwets en onbruikbaar voor deze maatschappij over. Je zou niet op het idee komen dat ze nog bruikbaar zijn. Geweldloze weerbaarheid kan op deze manier in de stoffige kast van strategieën worden bijgezet.

De film munt uit in massale, aangrijpende scènes. De begrafenis van Gandhi is herfilmd met driehonderduizend figuranten, inderdaad een groots gezicht. Verder wordt bijvoorbeeld de moordpartij die in 1919 onder bevel van de Engelse generaal Dyer plaatsvond op een indrukwekkende en schokkende manier getoond: huilende kinderen, kronkelende gewonden, van die beelden.

Gandhi staat bij alle gebeurtenissen als wereldvreemde idealist 'toe te kijken'. Politiek wordt hij afgedaan als een onbenul, hetgeen hij geenszins was. Zijn kleding was bijvoorbeeld onderdeel van bewuste politieke keuzes die hij maakte. Ook dat komt er niet goed uit naar voren. Gandhi blijft de zonderlinge fanaat met de wereldvreemde ideeën.

Het feit dat van Gandhi's werkelijke leven geen beeld wordt gegeven, kun je de regisseur Attenborough overigens niet aanrekenen. Hij is gespecialiseerd in massale actiefilms, zo maakte hij een aantal jaren geleden de oorlogskraker 'Een brug te ver'. Als je je daarmee bezighoudt, wil je de achtergronden wel eens uit het oog verliezen.

Een Gandhi, die leeft onder de mensen kan een geweldige stimulans betekenen voor de vredesbeweging. Een Gandhi die wordt afgeschilderd als een kleurrijke figuur uit de geschiedenis is vrijwel zinloos. Daarmee lijken de woorden van Ds. Buskes in 1970 bij een Gandhiherdenking waarheid te worden: 'Wij vereren een dode Gandhi, om van een levende Gandhi af te zijn.'

Geert Dekker

## 4 Elseviers Magazine 18-12-1982

De film Gandhi over de legendarische leider van India verovert de wereld. 'De film geeft ons onze vader terug,' zegt men in New Delhi, waar Gandhi zijn wereldpremière beleefde.

Pas in maart volgend jaar gaat Gandhi in Nederland draaien. Nu al is men doende de première ervan zo onvergetelijk mogelijk te maken. Een feestelijke voorstelling, bijgewoond door onze geëerbiedigde vorstin, ligt in de bedoeling. Vervolgens kan het nooit kwaad om de recette van een dergelijke gala-avond in een groot gebaar ter beschikking te stellen aan iemand als moeder Teresa, de non die in India's sloppen zo veel nobel en tot de verbeelding sprekend werk verricht. Wat de film Gandhi ook teweegbrengt is een geheugenopfrissertje in de vorm van een zorgvuldig gedocumenteerd boekje voor middelbare schoolleerlingen. Vervolgens wordt nog voorzien in de vertaling van het boek dat Richard Attenborough, Gandhi's regisseur, wijdde aan de totstandkoming van zijn epos. Twintig jaar lang al speelde Attenborough (van onder andere A Bridge Too Far) met de gedachte het leven van Gandhi te verfilmen. Twintig jaar van vechten om de financiering rond te krijgen ter vervulling van 'de wensdroom van een fanatiekeling,' zoals Attenborough (59) het zelf noemt. Die film is er nu, een film, die, we citeren het gezaghebbende Amerikaanse blad Newsweek, 'iedereen gezien moet hebben.' Een film met een belangrijk onderwerp, dat intelligent benaderd werd en niet zal nalaten zijn publiek diep te ontroeren.

Gandhi veranderde het gezicht van de wereld. Hij maakte - letterlijk - geschiedenis. De film begint in 1948 als de dan 78-jarige mahatma (grote ziel) wordt vermoord, de man wiens karakteristieke uiterlijk iedereen kende: kaalgeschoren hoofd, brilletje, witte 'jurk', sandalen. Volgt een flash back naar de jaren '90 van de vorige eeuw. De jonge Mohandas K. Gandhi, in Groot-Britannië opgeleid tot advocaat, zit in Zuid-Afrika in een trein. Hij ziet er zeer Brits uit, hypercorrect gekleed: hij reist eerste klas. Een medepassagier buldert hem toe: 'Jij met je zwarte reet, sodemieter op naar de derde klas of ik laat je uit de trein gooien.' Een incident dat Gandhi's leven zou veranderen. Tegen wil en dank wordt

hij politiek leider, strijdend voor de rechten van Indiërs in Zuid-Afrika. Hij wordt afgeranseld door de politie, in de gevangenis geworpen. Als vanzelf ontdekt en vervolmaakt hij 'geweldloos, lijdelijk verzet'. Als aanvoerder van een demonstratie overreedt hij zijn volgelingen op de grond te gaan liggen in plaats van in opstand te komen als de mars wordt verstoord door gewapende politiemannen. Zijn credo van meet af aan: 'Ik ben bereid voor de zaak te sterven, maar er is geen zaak waar ik bereid voor ben te doden.' Vervolgens zal Gandhi naar zijn geboorteland India repatriëren, waar hij er binnen de kortste keren in slaagt de meerderheid van het paupervolksdeel in zijn voetsporen te dwingen als hij ten (vreedzame) strijde trekt tegen de Britse imperialistische overheersers.

Die Britten raken verontrust door Gandhi's succes bij de massa, hoewel Winston Churchill hem vooralsnog neerbuigend een 'opruierige fakir' noemt. Gandhi wordt een man om rekening mee te houden, hij neemt inmiddels deel aan onderhandelingen op hoog niveau, tijdens een waarvan hij langs zijn neus weg opmerkt: 'Zeker geloof ik dat u op een dag ons land zult verlaten.' In de film Gandhi komen ook de kruistochten aan de orde die de mahatma organiseerde; zijn hongerstakingen alsmede de beruchte massa-moord toen de Britse generaal Dyer zijn manschappen opdracht gaf een groep vreedzame demonstranten onder vuur te nemen (al te gemakkelijke slachtoffers: 1516 doden met behulp van slechts 1650 kogels).

Richard Attenboroughs Gandhi heeft 22 miljoen dollar gekost. Een dure film met groots gemonteerde massascènes. Maar voortdurend méér dan een spektakel: ook de psychologische complexiteit van Gandhi wordt belicht, de vreemde paradoxen in diens leven. Aangrijpend is de -ironische - climax van het verhaal: als India dan eindelijk, mede dank zij Gandhi's inspanningen, onafhankelijk is geworden zijn er de bloedbaden veroorzaakt door innerlijke verdeeldheid, de felle burgeroorlog tussen hindoes en moslims. Wat Attenborough gelukkig niet heeft gedaan is van zijn held een onwerkelijke god maken. Gandhi blijft een mens, een revolutionair die door ijzeren zelfdiscipline en het vermogen zich met het volk te identificeren een kettingreactie op gang bracht die de wereld inderdaad op haar grondvesten deed schudden.

Vanzelfsprekend zijn er ook al kritische geluiden. De Gandhi-haters verwijten Attenborough dat hij in zijn film bepaalde aspecten opzettelijk heeft verzwegen. Zoals daar zijn het sterven van Gandhi's vader waarbij de zoon afwezig was omdat hij juist op dat moment de aanvechting gevoelde om met zijn vrouw naar bed te gaan. Waar Attenborough ook aan voorbijgaat is het gefrustreerde gezinsleven van Gandhi (zijn oudste zoon zou aan de drank raken). Ten slotte verwijt men Attenborough dat hij Gandhi's op latere leeftijd nagestreefde celibaat niet kritischer heeft doorgelicht (Gandhi's excentriciteit op dat gebied was groot. Veertig jaar nadat hij voor het laatst met een vrouw naar bed was geweest en - naar eigen zeggen - tien jaar nadat hij zijn laatste zaadlozing had beleefd, 'bewees' Gandhi zijn kuisheid door onaangedaan te blijven als naakte meisjes hem omringden of zelfs bij hem in bed kropen).

Het leven van Gandhi en India's onafhankelijkheidswording hadden Richard Attenborough al sinds zijn vroegste jeugd geobsedeerd. Een film daaraan wijden - zoals gezegd vergde dat 20 jaar strijd - werd zijn ideaal. Op het hoogste niveau vond hij instemming met zijn plannen. Attenborough kende lord Mountbatten (India's laatste onderkoning), die hem in aanraking bracht met Pandit Nehroe, indertijd eerste minister van India. Nehroe was vol lof voor Attenboroughs streven. Enthousiast waren afwisselend ook Paramount, Twentieth Century-Fox, United Artists, Rank, onafhankelijke filmmaatschappijen en rijke maharadjahs. Maar als dan het puntje bij het paaltje kwam ging het project toch niet door. 'Het onderwerp is te weinig commercieel', luidde het dan. Attenborough: 'Sommige maatschappijen durfden het niet aan omdat ik geen ster in de hoofdrol wilde hebben. Paramount stond erop dat ik iemand als Richard Burton Gandhi zou laten spelen. Nehroe zelf had indertijd Alec Guinness gesuggereerd, maar die vond zichzelf te oud: hij had trouwens geen zin om drastisch te vermageren (Gandhi was immers een vel-over-been-scharminkeltje). Wie zich ook nog eens had aangeboden was Dustin Hoffman.'

Gandhi kwam er. En, zoals Attenborough zich had voorgesteld, zónder een klinkende naam in de hoofdrol (Ben Kingsley, half Engels, half Indiaas, speelt de mahatma). Tweederde van het benodigde geld werd gefourneerd door twee onafhankelijke Brits/Amerikaanse maatschappijen, eenderde door India's Nationale Filmontwikkelingsfonds, dat tot medefinanciering overging op aanraden van premier Indira Gandhi (géén familie van de mahatma: Gandhi is in India een zeer algemene naam, iets als 'kruidenier' betekend). Het Amerikaanse concern Columbia zorgt vervolgens voor de distributie van de film. Tom Smitsloo, publiciteitschef van dat bedrijf in Nederland: 'Gandhi gaat over universele zaken dan alleen maar over een min of meer zonderlinge Indiër. Vooral kritische jongeren zullen zich door de film aangesproken voelen en door Gandhi's profetische gaven. Wat die man tientallen jaren geleden predikte is ook nu nog actueel. Onze tijd - gezien discriminatie, derde-wereldproblematiek, milieubederf, kernwapen-angsten - heeft de grootste behoefte aan een nieuwe Gandhi.'

Engelsman Attenborough (sinds 1976 'sir' wegens verdiensten voor theater en film) gelooft dat Gandhi in het Verenigd Koninkrijk wel op enig verzet zal stuiten. 'We zijn na de Falkland-oorlog behoorlijk

chauvinistisch in ons land en worden liever niet al te zeer met onze neus op eigen feilen (of ronduit misdadigheid) gedrukt. A Bridge Too Far leverde indertijd ook honderden kwaaië brieven in de lezersrubriek van The Times op, mij uitkrijtend voor anti-establisment-oproerkraaier. Gandhi zal de zelfde reactie bij gepensioneerde kolonels, die nog 'in de koloniën' dienden, oproepen.'

Wat Mohandas K. Gandhi zèlf van Gandhi zou hebben gedacht? Om te beginnen zou hij vorige week de glitterende gala-première in New Delhi hebben geboycot: alleen de super-rijken mochten er in (à 250 gulden per plaats; veel Indiërs verdienen dat zo ongeveer per jaar). Wat de film Gandhi maar natuurlijk in de eerste plaats de man Gandhi, òns in de jaren '80 te vertellen heeft? Voor iedereen die geloof in vrijheid en democratie ligt het antwoord voor de hand. Gandhi was de man die verzet tegen knechting legaliseerde: zonder Gandhi was er misschien nooit een Martin Luther King opgestaan: zonder Gandhi was er vorig jaar in Amsterdam nooit sprake geweest van een 21-novemberdemonstratie.

Wim J. Schuhmacher en Jack Kroll

## 5 Folia 7-5-1983

Sir Richard Attenborough, producer en regisseur van Gandhi, heeft vorige week uiteindelijk toch besloten de première van zijn levenswerk in Zuid-Afrika - waar de rassenscheiding ook voor de bioscopen geldt - niet bij te wonen. Men vraagt zich af waarom Attenborough, die zich sinds 1962 intensief met het leven van Gandhi heeft beziggehouden, zolang over deze beslissing heeft gearzeld. Immers, Gandhi's levenslange strijd voor menselijke gelijkwaardigheid en onderling respect ving aan met zijn verzet tegen de rassendiscriminatie in Zuid-Afrika, hetzelfde Zuid-Afrika waar een aangetrouwde kleinzoon van Gandhi nu al vele jaren onder huisarrest staat. In feite zijn de grondslagen voor al het latere denken en handelen van Gandhi gelegd in de ruim twintig jaar die hij in dat land heeft doorgebracht, en terecht heeft Attenborough het eerste half uur van de film aan deze periode gewijd.

Vermoedelijk heeft de regisseur zich in de eerste plaats door publicitaire overwegingen laten leiden, en daarbij de inhoudelijke kant van de zaak uit het oog verloren. Deze handelswijze is precies het tegendeel van de manier waarop Gandhi vaak, en met succes, de publiciteit zocht. Gandhi gebruikte de media, zeer doelbewust, maar alleen als hij ervan overtuigd was dat hij vocht voor een rechtvaardige en intrinsiek ware zaak.

Ook tegen Gandhi kan als bezwaar worden aangevoerd dat overwegingen van publiciteit en commercialisering de film in hoge mate bepaald hebben. In zijn boek *In Search of Gandhi* (London 1982), een beschrijving van twintig jaar pogen de film tot stand te brengen, zegt Attenborough dat hij en zijn scenario-schrijver '...were attempting to discover, and then dramatise, the spirit of this extraordinary man.' Hij vermeldt daar niet bij dat deze 'spirit' ook verkocht diende te worden, niet alleen in Amerika en Europa, maar ook in India. De Indian Films Development Corporation heeft, na een kabinetsbeslissing, voor ongeveer een derde bijgedragen aan de financiering, die in totaal 22 miljoen dollar bedroeg.

In commercieel opzicht mag de film inderdaad een succes genoemd worden. Alleen al de Amerikaanse televisierechten leveren bijna evenveel op als het totale budget van Gandhi. Uit de film spreken ook Attenboroughs bewogenheid en fascinatie voor de persoonlijkheid van de Mahatma. Uit tal van details blijkt dat de regisseur zich zorgvuldig heeft verdiept in de historische achtergrond. Toch meen ik dat de Gandhi die door Attenborough verbeeld wordt te gepolijst is, te zeer tot een figuur in goed verkoopbaar drama is geworden. Om in drie en een half uur de levensloop van Gandhi samen te vatten, hebben regisseur en scenario-schrijver uiteraard een groot aantal keuzes moeten maken, zowel ten aanzien van de grote lijn van de film als ten aanzien van het al dan niet opnemen van bepaalde personen en gebeurtenissen. Niet voor niets komt in het motto van de film de regel 'No man's life can be encompassed in one telling' voor.

### **Onontwarbaar**

Hoé echter de keuzes van Attenborough zijn uitgevallen, en hoe het telkens niet zo zeer om historische onjuistheden gaat, maar veeleer om het weglaten van controversiële, soms scherpe

tegenstellingen oproepende, elementen in het leven van Gandhi, wil ik trachten te verduidelijken aan de hand van een drietal aspecten.

Het eerste aspect betreft de levensfilosofie van Gandhi. Hierin zijn praktische, puur lichamelijke zaken onontwaaarbaar vermengd met diep religieuze gevoelens. Gandhi beschouwde zijn leven als een zoeken naar de Waarheid, die hij op één lijn stelde met een eeuwig beginsel, door hem met God aangeduid. De moeilijke weg naar de Waarheid is een weg van belangeloze dienst aan alle mensen, en kan alleen begaan worden met een in alle opzichten zuiver lichaam. Op deze overtuiging was Gandhi's dagelijkse, soms vergaande, occupatie met alle functies van het lichaam gebaseerd. Als voorbeeld noem ik zijn brahmacarya (celibaat) gelofte, door hem zonder overleg met zijn vrouw Kasturbai afgelegd - op 37 jarige leeftijd, na 24 jaren huwelijk en 4 kinderen. Op zich past deze gelofte in de traditie van het Hinduïsme, maar Gandhi ging zo ver dat hij dikwijls ook van zijn naaste medewerkers en -werksters eiste dat zij als 'vriend en vriendin' samen zouden leven. Aan dit en andere lichamelijke aspecten schenkt de film geen aandacht, met uitzondering van een korte, ontroerende scène waarin de Life-fotografe Margaret Bourke-White aan Kasturbai vraagt hoe zij dit celibatair samenleven heeft ervaren. Het valt niet te ontkennen dat bijvoorbeeld het weergeven van Gandhi's ideeën over dieet en spijsvertering een bevreedende, zelfs ontluisterende, indruk op het publiek zouden kunnen maken. Niettemin vormde lichamelijke in al haar aspecten zo een wezenlijk onderdeel van Gandhi's dagelijks leven, dat het verzwijgen ervan zondermeer een vertekend beeld van hem oproept.

### **Devoot volgeling**

Het tweede aspect betreft de verhouding tussen Gandhi en de politici, met name die van het Indian National Congress. In de film ziet men hoe Gandhi in 1915 bij aankomst uit Zuid-Afrika in India door enkele voormannen van het Congress - onder wie Nehru, in 1947 de eerste premier van het onafhankelijke India, en Patel, de eerste minister van binnenlandse zaken - te midden van een juichende menigte wordt verwelkomd. De westers georiënteerde Congress-leiders kijken aanvankelijk enigszins vreemd aan tegen de in Indische kleren geklede Gandhi, maar beseffen al gauw de mogelijkheden die zijn invloed op de bevolking biedt. In de loop van de film volgen vele scènes waarin Gandhi omgeven is door leiders van het Congress. Zij zijn het niet altijd met hem eens, maar zwichten, met uitzondering van de Muslim leider Jinnah, telkens weer voor de Mahatma. Vooral Nehru, die een heel ander India dan het kleinschalige, op dorpsnijverheid gebaseerde India van Gandhi voorstond, wordt als een zelfs enigszins devoot volgeling van Gandhi afgebeeld. De film maakt niet goed duidelijk dat Gandhi zich tijdens de onafhankelijkheidsstrijd gedurende lange perioden uit de politiek heeft teruggetrokken. Uiteraard heeft Attenborough niet ook nog de ingewikkelde geschiedenis van het Congress kunnen weergeven, en heeft hij een aantal belangrijke politici uit de film moeten weglaten. Het blijkt echter dat net die figuren ontbreken die de meest uitgesproken meningsverschillen met Gandhi hebben gehad, en soms ook felle kritiek op hem hebben uitgeoefend. Voorbeelden zijn Tilak, de bepaald niet geweldloze leider van de radicalen in het Congress gedurende de anti-Britse agitatie van 1916-'18, die in 1920 in direct conflict kwam met Gandhi over het aanvaarden van Britse compromisvoorstellen betreffende een zeer beperkte vorm van zelfbestuur. Tilak gaf toe, maar al na enkele maanden besepte Gandhi de inhoudsloosheid van de voorstellen, en organiseerde hij opnieuw massale campagnes van burgerlijke ongehoorzaamheid. Het tweede voorbeeld betreft Bose, leider van de Bengaalse uiterst linkse vleugel van het Congress, die herhaaldelijk felle kritiek leverde op Gandhi's bereidheid om op Britse compromissen in te gaan. Persoonlijke interventie van Gandhi dwong Bose in 1939 af te zien van een herverkiezing als president van het Congress.

Ten slotte Ambedkar, de grote leider van de onaanraakbaren, zo weinig erop vertrouwend dat Gandhi's optreden tot werkelijke, structurele veranderingen in het kastenstelsel zou leiden, dat hij Gandhi tijdens de Ronde Tafel Conferentie van 1931 in Londen van woordbreuk beschuldigde en hem het recht ontzegde namens de onaanraakbaren het woord te voeren. Berichten over demonstraties van onaanraakbaren bij vertoningen van de film in India zijn ook hier in de pers verschenen.

### **Afhankelijk**

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat Gandhi niet, zoals Attenborough doet voorkomen, uitsluitend de met groot moreel gezag begiftigde leider van het Congress is geweest. Aanzienlijke groeperingen van de Indische bevolking hadden grote bezwaren tegen hem, en Gandhi zelf is wel de laatste die hiervoor de ogen heeft gesloten. Ook kan men een lijn doortrekken van Bose naar de militante Naxalieten, wier beweging voor een revolutie op het platteland van Bengalen in het begin van de jaren zeventig door de overheid wreed is onderdrukt, en van Ambedkar naar de nog altijd plaatsvindende

gewelddadigheden jegens de onaanraakbaren. In dit licht is het verklaarbaar dat Attenborough, die voor de opname van de film in India afhankelijk was van de toestemming van de overheid, het verkieslijker vond geen aandacht te besteden aan politici als Bose en Ambedkar.

Het derde aspect betreft de achtergronden van de moord op Gandhi. De openingsscènes tonen hoe Gandhi van zeer dichtbij door een jongeman wordt neergeschoten. Na dit dramatische begin is de film verder een chronologische terugblik, vanaf Zuid-Afrika in 1893 tot en met een herhaling van de moordscène in 1948, kort na het uitroepen van de onafhankelijkheid. Het wordt echter niet duidelijk wat de beweegredenen van de moordenaar, de brahmaan Godse, zijn geweest. Algemeen bekend is dat Gandhi zijn hele leven in geschrift, en vooral door daden, heeft geijverd voor de verheffing van de miljoenen onaanraakbaren. Minder bekend is dat Gandhi het kastenstelsel nooit principieel heeft aangevallen. Hij beschouwde het als een verworvenheid van het Hinduïsme, als een stelsel dat iedere mens een met zijn capaciteiten overeenkomende plaats in de maatschappij toekent. Wel was het noodzakelijk de in dit stelsel geslopen ideeën van ongelooftwaardigheid met wortel en tak uit te roeien. Dit laatste was voor streng orthodoxe Hindu's, verenigd in de chauvinistische Hindu Mahasabha, een onaanvaardbaar standpunt. Zij zagen Gandhi als een bedreiging voor de grondslagen van het Hinduïsme. Ook Gandhi's bereidheid om vergaande concessies te doen aan de Muslims, in de hoop de in de jaren veertig steeds onvermijdelijker deling in een Hindu India en een Muslim Pakistan te voorkomen, was hun een doorn in het oog. Een korte scène stipt aan dat Godse uit het milieu van de Hindu Mahasabha voortkwam: Gandhi, op weg naar onderhandelingen met Jinnah, wordt tegengehouden door een groep deels in het zwart geklede jongemannen, onder wie zich ook Godse bevindt. Het zijn leden van de militante vleugel van de Mahasabha. Na de onafhankelijkheid, en de daarmee gepaard gaande slachtingen tussen Hindu's en Muslims (een half miljoen doden) is het Gandhi's persoonlijke inzet die de nog in India wonende Muslims bescherming biedt. Dan besluiten Godse en de zijnen om de Mahatma te vermoorden, in de verwachting dat een gewelddadige herovering van het verloren gegane grondgebied zal volgen. Ook deze precaire zaak hangt samen met de tegenstellingen die Gandhi in de Indische bevolking opriep, en hoewel Attenborough de moord twee maal in beeld brengt, heeft hij zich er voorzichtigheidshalve voor gehoed de bovengeschetste achtergronden te verduidelijken.

Al met al acht ik Gandhi een indrukwekkende en ontroerende film, die echter veel aan diepgang gewonnen zou hebben als Attenborough ook op de controversiële aspecten van Gandhi's leven was ingegaan, en zich minder bezig had gehouden met de vraag hoe zijn film het best verkocht kon worden. De unieke en hoogstaande persoonlijkheid van Gandhi verdient het, met al haar eigenaardigheden en eigenzinnigheden getoond te worden. Juist dan zullen de kijkers er eens en te meer toe gebracht worden zich ernstig te verdiepen in de huidige problemen ten aanzien van menselijke waardigheid, burgerlijke ongehoorzaamheid en vrede.

Dick Plukker

## Verkorte buitenlandse recensies

### 6 Films and Filming, oktober 1982-september 1983

The source of this tenacious inspiration was a biography by the American journalist, Louis Fischer. This book was thrust on Attenborough by a devotee of Gandhi, then on the staff of London's Indian High Commission: Motilal Kothari, the light of whose life had been extinguished by Gandhi's murder in 1948. In Attenborough's words, Kothari 'became determined to find a means of promoting the Mahatma's life and all he stood for... And what more effective way, he thought, than a motion picture?' (...)

Gandhi had an exceptional character, held unorthodox religious beliefs, and possessed the capacity to convert his actions to political effect so that the masses of India became prepared to follow him. The charm of this servant of God extended to individuals around the world. The scientist, Albert Einstein, wrote of him as 'a leader of his people, unsupported by any outward authority... but simply on the convincing power of his personality... Generations to come will scarce believe that such a one as this ever in flesh and blood walked upon this earth.' Britain's last Viceroy, Lord Mountbatten, who handed over the Imperial Government in 1947 to Gandhi's choice as prime minister, Jawaharlal Nehru, went further, declaring that Gandhi, the mystic-politician, who managed the feat of loving his traducers and enemies, might come to be regarded as great a spiritual leader as Christ and Buddha!

(...)

The first script prepared for Attenborough was given to me to read in 1963 by my old friend D.G. Tendulkar, the author of the eight-volume Mahatma biography. Accurate on detail, it was too pedestrian and lacking in cinematic potential to excite the moguls of Wardour Street or Hollywood. Jawaharlal Nehru, being sympathetic towards Attenborough's intentions, had warned, 'Don't deify Gandhi'. Despite a second improved screenplay, Attenborough met one disaster after another to pin down production funds.

(...)

Fortunately, Nehru's daughter, Indira Gandhi, had kept in touch with Attenborough during the eighteen intervening years. Now re-elected as Prime Minister, she devised the rescue of the Gandhi project by suggesting that the recently formed National Film Development Corporation, a commercial body designed to handle quality Indian films internationally, should fill the gap in rupees and services. When it was announced that the N.F.D.C. was investing £3 million - this mistakenly assumed to be a Government grant to, of all people, an Englishman - all hell broke loose!

(...)

The most remarkable element infected, or extracted from the massive factual record of Gandhi's life, was the humanising in the characterisation of every person, well-known or little-known, involved with Gandhi. Only a few individuals played lesser roles than in life, or were eliminated. The period covered was fifty-four years. Two people, most vitally important, who had been mere shadows in the original draft, now emerged in their real significance as people of flesh and blood. One was Kasturba -Ba in the film- the strong, stoical, suffering wife of the Mahatma, his enduring companion for sixty years (vitally portrayed by Rohini Hattangady, an Indian stage actress who had never before faced a motion-picture camera). The other, Jawaharlal Nehru (interpreted effectively, particularly in middle age, by the actor Roshan Seth).

(...)

In this long palace prison sequence, the inner life of the extraordinary Gandhi couple in their old age is poignantly penetrated by Ben Kingsley and Rohini Hattangady. Richard Attenborough asked me to have a close view of his rehearsal of Kasturba near to death lying on her bed. Ben Kingsley, although not involved in any of the shots being rehearsed, was, nevertheless, present and made up as Gandhi, for other scenes on the day's call sheet. He sat on a mat - somewhere I'd seen a photograph of the real Mahatma in an identical posture. As the rehearsal developed, I glanced at Kingsley and noticed a change taking place in his body: I watched and saw him physically shrinking. More than a year later, I mentioned to him this startling alteration in his body, asking had he been aware of this. His reply suggests the intensity of his identification with Gandhi: 'I was aware of my remarkable relationship to Rohini (Kasturba), and something in Gandhi disintegrating. I did feel something extraordinary in our characters which we were sharing. She was a great comrade to me. Rohini and Roshan Seth (portraying Jawaharlal Nehru) provided me as an actor from the Royal Shakespeare Company, with very specific insights into the Indian essence.'

At this point, Ben commented on the odd coincidence of his Indian grandfather being a Gujurati, meaning he had belonged to the same linguistic-cultural group as M.K. Gandhi himself. 'The English side of me comes from Northampton. It took a long time to decide to change my name (Krishna Bhanji). I did by deed poll - to Kingsley. In India I mentioned what my name had been. But here my name is Kingsley.'

(...)

'I think there were misconceptions I had of Gandhi through ignorance and romanticism, that my greatest task was to portray his extraordinary sensibility. Every day had its revelations. It was an enormous privilege, and responsibility.'

As closely as any actor could, once Kingsley arrived in India, where he had never been before, he set himself to live as nearly as possible like Gandhi and through the years of his life shown on the screen. He ate the same things, he learned to spin on a wooden 'charka' or spinning-wheel and he practised Yoga. Everyone was warned never to speak to him lest it break his concentration on the inner life of the Mahatma. No art of make-up alone -and it was marvellous in regard to Kingsley and the other players- could have achieved the likeness Kingsley achieved of the living Gandhi.

(...)

When I talked to John Briley just a month before the London premiere of Gandhi (this screenplay being the final one from which the picture was shot), he admitted: 'Ben moves me every time I see it. I think his performance as Gandhi is the greatest screen performance I have ever seen.'

(...)

...nothing I'd written for the screen could justify such an assignment as Gandhi. I was not a name writer. Everybody had said Gandhi could only be a disaster. I got scared to death. I'd had enough disasters. It seemed an impossible subject for one three-hour film.'

(...)

'The thing I got from reading Gandhi (and the mass of books about him) was his way of dealing with a contemporary bureaucratic Government (the Raj). As a message, non-violence is practical, the most relevant to the twentieth-century.'

Briley gave me a copy of a very long letter he had written in answer to criticism of his script by a person who felt very possessive about Gandhi, 'telling me "facts" I ought to know' about events that 'happened fifty or sixty or seventy years ago.' Briley's letter detailed the research, and why this or that incident, or individual, in Gandhi's life had been omitted or dates transposed to strengthen the structure of the film.

Towards the end of his letter, John Briley wrote:

'I can assure you -and others- that nothing has been "rearranged", left out, or slighted because of some ignorance of the facts or a disregard for the people involved. I know we have covered the "mountains" of Gandhi's life - but more important, we were seeking the 'message' of his life, the heart of the man... and to convey it dramatically and feelingly. And I think we found it - by hard work, by careful, painful, deeply considered distillation... Gandhi's death, we feel, made his life a 'message' as he asked it to be - and we have made that message one we identify with in respect and love. Anyone who can come away from this script feeling we have insulted India or Gandhi does not know how to read a script.'

After I'd seen the completed Gandhi for a third time, I went to see Richard Attenborough to check up on a point or two, and find out his feelings at this late date, a month before the premiere. He announced what was to be expected: that Pakistan refused to show Gandhi. But the second half of what he said was truly astonishing: 'Gandhi is to be released in South Africa! And without a single cut!' This sounded so incredible in view of what the film shows by way of violence towards the human dignity of people if they were not white that I responded: 'It must be window dressing! To improve the South African image.' One can only wait for South African reactions.

Attenborough and Briley both admitted that the most difficult decision had been how to depict Jinnah, the Muslim leader, and his opposition to Gandhi and Congress in cinematic terms, because in actuality what he says on the screen was never spoken but only written in letters to Gandhi, Nehru, and others as his personal antagonism towards them grew. Jinnah could not be side-stepped. He, within the undivided sub-continent, was more than any other person responsible for causing the Partition.

To visualise the letters of Jinnah, the device has been used of including him in scenes where in life he was not present. What he says is a paraphrase of what he wrote. The irony of Jinnah's opposition, not hinted at in the film, was the secret that was never leaked to anyone, not even Mountbatten: Jinnah was dying of cancer. But his unyielding ambition to become the Father of Pakistan, splitting the sub-continent six months before his death, brought about the death and run of millions of Muslims and Hindus. Gandhi, by contrast, was done to death by a Hindu fanatic, for persistently trying to keep together, as 'brothers' Hindus and Muslims in independent India, a secular state.

I asked Attenborough what it was that had really kept him going for twenty years on the Gandhi project. He answered instantly: 'This extraordinary man had no pretensions. His very shortcomings made him an accessible human being.' Then he paraphrased a passage from Gandhi's autobiography, which I quote in the Mahatma's own words: 'I have not a shadow of doubt that any man or woman can achieve what I have, if he or she would make the effort and cultivate the same hope and faith. There is no such thing as 'Gandhism' and I do not want to leave a sect after me... I have nothing to teach the world. Truth and non-violence are as old as the hills... Life and its problems have thus become to me so many experiments in the practice of the truth and non-violence...' 'I think that's miraculous,' concluded Richard Attenborough. He continued: 'Why do we have to assume that the only ultimate way of dealing with problems has to be by violence? When the Pope came here, he said why should we not outlaw War. It is possible to live without violence. I worked for six months on the subject of Ulster. Doesn't what Gandhi said apply to the situation in Northern Ireland - Protestant/Catholic? It applies no less to the Lebanon, and the war between two Muslim states - Iran and Iraq. I think if Gandhi hadn't been assassinated in 1948, he should have won the Nobel Peace Prize. Don't you think he deserved it?'

Marie Seton

## 7 Film Reviews Sight and Sound, Volume 52, No.1, winter 1982/1983

During Attenborough's subsequent visit, a comment by Nehru became the 'touchstone' through the gestation of the film: 'Whatever you do, don't deify him. He was too great a man for that.'

(...)

Attenborough and his scriptwriter John Briley have attempted a daunting task in compressing into some three hours the sweep of historical events and the diversity of experience in which Gandhi was personally involved, while retaining his underlying unity of purpose. Attenborough agonises over what and who to leave out: 'Lord God forgive me please, but what I have to say does not permit me to do this particular thing. I shall treat all the elements as properly and honestly as I can, but there will be shortcomings.' Omitted influences and episodes include Gandhi's youth in a small princely state and his three years training as a barrister in London, where he abandoned an attempt to become an English gentleman and was converted to vegetarianism. In South Africa his first-hand acquaintance with British brutality to the Zulus is left unrecorded, as is his unpopular recruiting for the British in 1918. So is his fraught relationship with his dissolute eldest son throughout his life, and the attitudes of the rest of his children. His part in the growth of the Nationalist Movement and the manoeuvring of leaders in the 1930s, followed by his crisis of conscience over Indian involvement in the Second World War, are barely implied.

(...)

His apparently irrational behaviour, the fasts, the days of silence, the symbolic acts such as the Salt March which the film rightly highlights, caused much frustration and anguish to his friends.

(...)

Kingsley himself is in nearly every scene and never falters in conveying massive integrity combined with a quirky charm. Gandhi is utterly approachable but, in the same moment, detached. He is never bogus, boring or simply decrepit (descriptions that find sympathy with many, especially young Indians). Gandhi's explosive sense of humour is near the surface, ready to surprise, but equally Kingsley uses his whole body to express the rending pain of personal responsibility that Gandhi feels, when news of the latest outburst of violence reaches him.

(...)

A particularly revealing scene, in which gain and fun coexist, occurs when Gandhi is in his first British jail in India. Andrews, his long-standing friend and man-of-the-cloth, whom we first meet in a street in South Africa trying to avoid Gandhi's desire to turn the other cheek to some belligerent Boers, visits him compassionately. First they share a joke that people are calling Gandhi 'Bapu', meaning Father, then Gandhi gently explains to his friend that he can best serve the cause by leaving India to work for it abroad. For a few seconds Andrews cannot comprehend Bapu's words, then his face slowly crumples with the shock to his devotion to this man. It is a very private moment showing what Gandhi is made of, and the source of his power. Outside the devoted, near-riotous crowd can be heard asking for Gandhi. Through his personal discipline, his satyagraha, or 'holding fast to truth', in this case his belief that the struggle cannot rely on an Englishman, however committed, Gandhi has power to influence an individual, or a crowd, at will.

(...)

Gandhi scrupulously avoids using India and Indians as local colour. Many scenes, both spectacular and intimate, play upon the emotion: the assassination; Gandhi's near assault on his wife for refusing to clean latrines as he wishes; the interrogation of the impassive General Dyer after the Amritsar Massacre; Gandhi's return to his birthplace with the American journalists (the sole reference to his early life before the age of 24); the sickening blows meted out to the non-violent protesters defying the Salt Tax.

(...)

The film is triumphantly not a deification, but it is necessarily a simplification, and suffers from some of those disadvantages, since far more of the events in Gandhi's life have been passed over than have been shown. Some of his odder views, for instance on sex and on village life, are fleetingly mentioned. The criticism of the British of the Raj sometimes lacks subtlety, depicting a social gulf between communities that yawns too wide. Perhaps Gandhi's astonishing rapport with vast crowds, but yet so different from that of his contemporary Hitler, needed a stronger showing, which it has in the Indian version. But the embattled spirit of respect for human dignity and the need for mutual tolerance flow clearly through the film.

(...)

One wonders exactly how a South African audience will react; the film has not been banned.

Andrew Robinson

## 8 Variety Film Reviews 1981/1982

Once in a long while a motion picture so eloquently expressive and technically exquisite comes along that one is tempted to hail it as being near perfect. Such a film is 'Gandhi'. Unfortunately, this does not mean that Columbia has an automatic boxoffice bonanza. There is a vast identification gap to be

bridged, but once that is accomplished there should be a large and appreciative audience, from late teenagers on through the geriatric set.

'Gandhi' is as topical as the headlines out of the Near East. It is a triumph for Richard Attenborough and catapults him to the top rank of directors. For this is a picture that always will be referred to as the high point in his career.

(...)

It might be argued that as a biography of a man who shaped a nation, the film is not as penetrating as one might wish, but Attenborough takes care of this nicely in a foreword which says, 'There is no way to give each year its allotted weight, to include each event, each person who helped to shape a lifetime'. Attenborough and scenarist John Briley agreed to attempt to capture the 'spirit' of the man and his times, and in this they have succeeded admirably.

(...)

In Briley's screenplay, the only untoward incident between Gandhi and wife Kasturba comes when, as part of the austere and severe cloak of humility that was to become the inner force of his life, he asks her to swab the communal latrine. She is repelled and rebels mildly. There are some accounts which suggest that the family relationships were not quite as idyllic as portrayed in this picture. Indeed, a drop of vinegar here and there would have made it that much more natural.

(...)

The thin voice of the aging Gandhi, whose life was ended at age 78 by an assassin's bullet in 1948, should ring out loud and clear from the screen to remind the world that for all our technological progress the mind and heart of mankind remains in the dark ages, surging with envy, greed and bigotry.

(...)

There can be no doubt that 'Gandhi' is a picture which took many talents to make, yet it is as much the embodiment of a single individual's conception as any film could be.

Pry

## 9 Monthly Film Bulletin, jan. 1981-dec.1982

In the opening sequence of Gandhi, a man dressed in a white dhoti is shot at close range and the scene immediately cuts to a panoramic view of a vast funeral crowd. Epic status is at once conferred on the film's view of history just as mythic status was accorded the victim. Biographies of Gandhi now outnumber the years of his life by four to one, and the film wisely eschews the impossible task of demystifying its hero. The opening dedication begins, 'No man's life can be encompassed in one telling', but it ends, 'what can be done is to be faithful in spirit to the record and try to find one's way to the heart of the man'. The question is whether a twenty-million-dollar epic made by a British producer-director and Western principal cast and crew, and with largely Western finance, can be faithful to both the heart and the record of someone who believed deeply in the separate cultural identity of the East, the simple life of a peasant and, above all, actions that should be judged in their own light regardless of history and posterity.

(...)

But just how much this ties in with the film's actual intentions is cast in doubt by the way epic proportions go hand-in-hand with equally epic pretensions towards universality. The film's admiration of Gandhi is primarily reserved for his attaining the central role in the history books of Indian independence - an arguable proposition at best - rather than for his enduring qualities as a spiritual teacher and leader of men. Attenborough perhaps wants it both ways, but a conventional dramatic structure inevitably confuses the spectacular pageant of places and events with the individual choices of its hero. Caught between a bio-pic, a chronicle and an adventure story, the film elides the personal, the political and the mythical, and is consequently divested of any real focus or contemporary relevance.

(...)

The Indian version of the film apparently contains one extra scene in which 'Bapu' retires to the mountains for a lengthy period of solitary meditation. Attenborough shows little faith in a Western audience's interest in either the practical details of Gandhi's Construction Programme or the spiritual teachings of the Bhagavad Gita. At the same time, his unquestioning respect for and celebration of the Mahatma's code of non-violent revolution - no doubt intended as a moral lesson for the present - begs the historical question to a remarkable extent. However much Gandhi tried to get around the dilemma of means and ends by making them virtually identical, he was never as well equipped to deal with German fascism as with British colonialism.

As for the record, authenticity is embodied in the key personages of a reporter and a photographer, who serve as 'our correspondents' on the spot. Yet both are made to fulfil an ambiguous function which partly questions the feasibility of a 'faithful record'. In a uniquely reflexive moment, Gandhi's marriage ceremony is specially re-performed for the journalist, Walker (Martin Sheen). In the final scene before his death, Gandhi tells the photographer, Bourke-White (Candice Bergen), that her admiration is a dangerous thing for an old man. Earlier, Walker argues with Gandhi that his symbolic walk to the sea will prove both impractical and unproductive. In the film's most beautiful scene, the two men, worlds apart in their cultural beliefs, are united in a moment of silent and solitary co-existence. This resonant meeting between so-called Western 'pragmatism' and Eastern 'mysticism' might have been the keystone in a badly needed dramatic framework which would, at the same time, have been entirely appropriate to the nature of Attenborough's twenty-year project.

Robert Brown

## 10 Films in Review, januari 1983 (I)

'Some Indians were rightly skeptical of an English Shakespearean actor playing Gandhi', acknowledges the instant film star of Richard Attenborough's bioepic. 'They were very pleased to learn that I had a Muslim grandfather from Gujarat.'

Explains the 36-year-old member of the Royal Shakespeare Company, 'I relax by reading, and particularly enjoy historical biographies. I had read that Gandhi was born in a town called Porbandar, but it wasn't until I went there (in preparation for the picture) that I realize Porbandar was in Gujarat, which is where my father's father lived until around 1900. At the age of 12, he was shipwrecked and adopted by a spice grower in Zanzibar; it sounds like something out of *The Tempest*, but it's true.'

(...)

The family consisted of mother Anna Goodman, a former fashion model 'who played small roles in films,' (she still lives in Manchester, where Kingsley grew up), his father, doctor Rahimtulla Bhanji, who emigrated to England from Zanzibar at age 14, and four children.

(...)

Born December 31, 1943 in Snaiton, Yorkshire, England, Kingsley's real name is Krishna Bhanji. 'But I've been Ben longer than I was Krishna. Ben was my father's nickname and his father had the nickname King - King Clove, because he was a spice trader.'

(...)

Portraying the younger Gandhi proved the greater challenge for Kingsley. 'It was more open to my own interpretation. The old man, the silhouette imprinted on everybody's mind -including my own- can actually be seen in old newsreel films, and that I could at least try to impersonate; but what about the young man? How did he walk? There's a scrap of film, which is awfully grainy but extraordinarily wonderful -only because it survived- that shows the young man, and you can just recognize him as the same person.'

(...)

So, the young man became a combination of my imagination and some books.

(...)

Asked if he'd still change his name, were he starting his career today, the actor hesitates before answering: 'That's a very difficult question. You mean, if I were 19 today and the same person? Then, I'd follow the same courses. I think that it's unfair to burden people with preconceptions and I think that some names - for an actor - do have certain preconceptions implicit in them. I was told by the very first man who auditioned me that my name would limit me. I talked about it to my dad, who was a typically pragmatic Indian, and he said, 'It's simple - just change your name.' His philosophy was: If you're going to function in a society, then join it - but remain faithful to yourself! Ben Kingsley is a name that's very dear to my family, it's easy to remember, easy to say; it's now my label, the way I sign my work. And through the application of my craft, it has led me a marvelous circle to Gandhi.'

Michael Buckley

## 11 Films in Review, januari 1983 (II)

As an English schoolgirl, while being taught that 'our reign in India had been a glorious one,' I was reading Louis Fischer's life of Mohandas Gandhi -a dichotomy that made for constant clashes in my history class. In his superb epic *Gandhi*, Sir Richard Attenborough captures precisely the English trait of superiority: the White Man's Burden by which, not incidentally, England profited a great deal.

(...)

Although requiring great physical courage, Gandhi's philosophy was logical. In two particularly excruciating yet exulting sequences, Attenborough has captured the essence of the discipline Gandhi inspired in his followers: his first South African protest, when Indian business men publicly burned their degrading 'passes'.

(...)

And some 35 years later in India while Gandhi was in jail, a contingent of men attempting to enter a guarded factory.

(...)

Gandhi reasoned that these tactics shame the oppressor while giving the oppressed a sense of dignity.

(...)

Ben Kingsley, an Anglo-Indian, plays Gandhi uncannily. His demeanor, his humble humanity, present a characterization rarely seen on screen: from uncertain neophyte to venerated sage, Kingsley is utterly convincing.

(...)

Gandhi's triumphs in South Africa had made him a figure of awe, and Patel was gleeful that this little Hindu lawyer had been 'the first person in 200 years to cock a snook at the British Empire and get away with it.'

And over and over, we see Gandhi getting away with it in India - not by cocking a snook, but by exasperating successive viceroys (John Mills and John Gielgud) with gentle piety, masterly strategy, and a steely resolution.

The one thing Gandhi was unable to accomplish before his death was reconciliation between Hindus and Muslims. Pakistan is now an accepted fact. But this little giant's life is inextricably entwined with 20th century India and, by example, the whole world. Though he was constantly in and out of prison, he never lost his perspective or his respect for those who put him there. Similarly, though he conferred with kings and premiers, he never ceased to identify with the lowliest untouchable.

Gandhi is a labor of love, a panorama of the Mahatma's attainments and personal commitments.

(...)

It is especially apt today, with heads of state rattling their neutron missiles and tin-pot terrorists detonating bombs, to consider what this unprepossessing, wizened man accomplished with love.

Pat Anderson

## 12 Positif, jan./dec. 1983

C'est ce didactisme qui explique que tout est fait pour rendre Gandhi sympathique, et mieux emporter ainsi l'adhésion du public: l'insistance mise sur l'humour du petit homme procède de cette rhétorique. A ceci s'ajoute un parallèle constant avec la vie du Christ, pour que la référence inconsciente permette une meilleure perception du message par une conscience occidentale: l'humilité du Mahatma, l'opposition Jinnah/Gandhi (= Pharisien/Jésus), le miracle des chevaux en Afrique du Sud, les foules qui suivent Gandhi vers la mer (et un petit garçon monte à un arbre pour voir passer le sage, comme Zachée, Jésus) tout cela rappelle singulièrement l'esprit des Evangiles.

C'est à dire que le film est une fable; et que l'excellent accueil réservé au film est significatif; c'est le succès que le monde entier a récemment fait à E.T. Tout rapproche le petit homme aux lunettes rondes et la charmante bête de Spielberg; leur étrangeté, leur unicité, leur bonté, etc. Comme si, à une époque où on ne croit plus à grand chose, l'inconscient collectif de l'Occident avait besoin de se projeter dans ces créatures miraculeuses. porteuses (indirectement pour E.T.) d'un message de paix et d'amour, pour croire, l'espace d'un fugitif instant (ici, trois heures et des poussières) que tout est encore possible.

(...)

Olivier Curchod